

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร ยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ

ยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ เป็นยุทธศาสตร์การวิจัยที่มีงบประมาณแบบมุ่งเป้าเป็นกรอบการขับเคลื่อนด้วยความร่วมมือกันของทุกภาคส่วน โดยมีเป้าหมายเพื่อใช้ งานวิจัยพัฒนาประเทศ โดยมีเครือข่ายองค์กรบริหารงานวิจัยแห่งชาติ (คอบข.) เป็นเครือข่ายหลัก ซึ่ง หน่วยงานเครือข่ายที่สำคัญนี้มี ๗ หน่วยงาน คือ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สำนักงานพัฒนา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงาน คณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน) (สวก.) สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และสำนักงานคณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและ นวัตกรรมแห่งชาติ (สวทน.) นอกจากนี้ยังรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงาน หน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการวางแผนผู้สูงอายุ อาทิ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สภาผู้สูงอายุ หน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวกับข้อมูลและการวิจัย ผู้สูงอายุ อาทิ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย สถาบันวิจัย ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถานศึกษาอื่นๆ

วิสัยทัศน์การวิจัยของยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ ได้กำหนดไว้ใน ช่วงเวลา ๕ ปี (๒๕๕๗-๒๕๖๑) คือ “ประเทศไทยมีผลงานวิจัยและข้อมูลที่มีคุณภาพด้านผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าที่ นำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมสูงวัยอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง” และมีพันธกิจการวิจัย คือ การบริหาร จัดการและสนับสนุนการวิจัยตามยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็น ในด้านการศึกษา และการบริหารจัดการการ วิจัยและระบบข้อมูลผู้สูงอายุระดับชาติ โดยมุ่งเน้นการได้ผลการวิจัยที่เป็นคำตอบเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการ พัฒนาประเทศ และป้องกันแก้ไขปัญหาเร่งด่วนของประเทศที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุและสังคมสูงวัย รวมถึงการ พัฒนาระบบและศักยภาพการวิจัยผู้สูงอายุของประเทศ ทั้งนี้ จะเป็นการวิจัยที่คำนึงถึงมิติด้านประชากรและ สังคม ด้วยความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

มีการกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การวิจัยไว้ ๔ ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การบริหาร จัดการและสนับสนุนให้มีการวิจัยผู้สูงอายุ แบบมุ่งเป้าและบูรณาการ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การสื่อสารและ ขับเคลื่อนการนำผลการวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าไปใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาประเทศและพื้นที่ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาเครือข่ายวิจัยให้มีศักยภาพในการทำวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้า และนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ใน ระดับประเทศและภูมิภาค และ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ พัฒนาเครือข่ายวิจัยผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคใน ประเทศและนานาชาติ รวมถึงอาเซียน

สำหรับปัจจัยแห่งความสำเร็จของยุทธศาสตร์การวิจัยมี ๔ ด้วยกันปัจจัย ประกอบด้วย ๑) การ สนับสนุนด้านงบประมาณการวิจัยอย่างเพียงพอ ๒) การควบคุมคุณภาพและมาตรฐานการวิจัย ๓) การพัฒนา ศักยภาพและปริมาณนักวิจัยทางด้านสังคมผู้สูงอายุ และ ๔) แผนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

ยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ

๑. หลักการและเหตุผล

๑.๑ ความเป็นมาของงานวิจัยด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ

งานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทยได้รับความสนใจและเป็นที่ต้องการ เมื่อภาวะการสูงวัยของประชากรได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ จำนวนเด็กเกิดที่ลดลงอย่างรวดเร็วและอายุของคนไทยได้ยืนยาวขึ้นทำให้โครงสร้างอายุของประชากรไทยเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วมาก โครงสร้างอายุที่เคยเป็นประชากรเยาว์วัย มีประชากรวัยเด็กมาก และมีประชากรสูงอายุเป็นสัดส่วนไม่มากนักได้เปลี่ยนเป็นประชากรที่มีอายุสูงชันอย่างรวดเร็ว สัดส่วนของประชากรวัยเด็กลดน้อยลงเรื่อยๆ ในขณะที่สัดส่วนประชากรสูงอายุได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ประเทศไทยได้กลายเป็นสังคมสูงวัยไปแล้ว จากการคาดประมาณด้วยวิธีการทางประชากรศาสตร์ได้แสดงให้เห็นแนวโน้มเป็นตัวเลขชัดเจนในเรื่องการสูงวัยของประชากรไทยในอนาคต เมื่อภาวะสูงวัยของประชากรปรากฏเป็นประเด็นที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้

การวิจัยด้านผู้สูงอายุได้รับความสนใจอย่างจริงจัง เมื่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้กำหนดให้การสูงวัยของประชากรเป็นหนึ่งในประเด็นการวิจัยสำคัญ ตั้งแต่ราวปี ๒๕๕๐ และในนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) ได้กำหนดให้การวิจัยเรื่องสังคมผู้สูงอายุเป็นหนึ่งใน ๑๓ กลุ่มเรื่องที่ควรมุ่งเน้น เมื่อ วช. มีนโยบายชัดเจนเช่นนี้ก็ทำให้นักวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ ตื่นตัวกันอย่างมากในการวิจัยด้านผู้สูงอายุ จะสังเกตได้ว่าจำนวนข้อเสนอการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องผู้สูงอายุที่กระทรวง กรมต่างๆ ส่งมายัง วช. เพื่อถกแถลงมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมาก ข้อเสนอการวิจัยที่หน่วยงานภาครัฐเสนอของบประมาณเพื่อการวิจัยเรื่องผู้สูงอายุ ระหว่างปีงบประมาณ ๒๕๕๑-๒๕๕๕ มีมากกว่า ๓๐๐ เรื่อง แต่มีข้อสังเกตว่างานวิจัยเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเพียงการหาตัวอย่างให้เป็นผู้สูงอายุตามกระแสการวิจัยที่ วช. กำหนดขึ้นเท่านั้น และงานวิจัยด้านผู้สูงอายุจำนวนมากก็ทำเฉพาะพื้นที่ หรือเฉพาะกลุ่มประชากร จนยากที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนหรือนโยบายเกี่ยวกับภาวะการสูงวัยของประชากรในระดับประเทศได้

ต่อมาในระยะเวลา ๔-๕ ปีที่ผ่านมา วช. ได้ส่งเสริมให้มีการวิจัยประเภทมุ่งเป้า เปิดประเด็นการวิจัยเรื่องสังคมผู้สูงอายุโดยให้นักวิจัยส่งข้อเสนอการวิจัยเข้ามาขอรับทุนสนับสนุนจากงบประมาณของ วช. การกิจการวิจัยนี้ได้แผนงานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในหลายๆ ด้าน ทั้งด้านการแพทย์ สาธารณสุข เศรษฐกิจ สังคม ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ ผลกระทบสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบอาคารสถานที่ที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ รวมทั้งการสร้างรูปแบบการดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่ต่างๆ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยตามภารกิจนี้ แม้จะมุ่งเป้าไปที่ผู้สูงอายุ แต่ก็ยังเป็นการวิจัยที่ตอบปัญหาการวิจัยที่นักวิจัยเสนอมา มิได้เป็นโจทย์การวิจัยที่กำหนดขึ้นโดย วช. โครงการวิจัยหลายโครงการทำเฉพาะพื้นที่ และต่างมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย จึงยากที่จะนำผลงานวิจัยเหล่านั้นมาบูรณาการจัดเป็นระบบเพื่อสร้างเป็นนโยบายหรือแผนงานที่จะรองรับสังคมที่กำลังสูงวัยขึ้นอย่างรวดเร็วของประเทศไทยได้

อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยจะมีการทำวิจัยเรื่องผู้สูงอายุจำนวนมากในรอบหลายปีที่ผ่านมา แต่งานวิจัยเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดอยู่อีกมาก ข้อจำกัดที่เป็นประเด็นสำคัญประการหนึ่ง คือ การวิจัยเรื่องผู้สูงอายุส่วนใหญ่มุ่งเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ไม่ได้มองผู้สูงอายุในเชิงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมโดยรวม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังเป็นการศึกษา “สังคมของผู้สูงอายุ” แต่ไม่ได้ศึกษา “สังคมสูงวัย” หรือ “สังคมสูงอายุ” ที่มีความหมายว่า ทั้งสังคมกำลังมีอายุสูงชัน และผลกระทบของการสูงวัยของประชากรย่อมเกิดขึ้นกับสังคมโดยรวม มิใช่เกิดขึ้นเฉพาะกับผู้สูงอายุเท่านั้น แท้จริงแล้วงานวิจัยเกี่ยวกับสังคมสูงวัยที่มีความหมายจึงควรเป็น

งานวิจัยที่ศึกษาสังคมโดยรวม งานวิจัยเรื่องสังคมสูงวัยควรให้ข้อเสนอแนะที่จะนำสังคมไทยไปสู่สังคมที่ผสมกลมกลืนระหว่างคนทุกวัย และมีสวัสดิการที่ยั่งยืนสำหรับผู้สูงอายุ

นอกจากนั้น ประเทศไทยยังขาดระบบข้อมูลที่มีประสิทธิภาพเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงและความต้องการที่จะเกิดขึ้นในสังคมที่กำลังสูงวัยขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประเทศไทยยังต้องการการแปลงผลงานวิจัยด้านผู้สูงอายุมานำใช้ในการวางแผนนโยบาย และมาตรการในทางปฏิบัติ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ยังขาดการสังเคราะห์ข้อมูลในองค์ความรู้เชิงวิชาการหรือปรับข้อมูลความรู้จากการวิจัยให้ง่ายต่อการเข้าใจของประชาชนทั่วไป

นับจากนี้เป็นต้นไป ประชากรของประเทศไทยจะสูงวัยขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมสูงวัยจะเป็นประเด็นสำคัญที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของคนในประเทศ การศึกษาวิจัยเพื่อให้มีข้อมูลความรู้และความเข้าใจในเรื่องการสูงวัยของประชากรจึงเป็นเรื่องจำเป็นและเร่งด่วนยิ่ง

๑.๒ วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาเรื่องผู้สูงอายุและสังคมสูงวัย

๑) สถานการณ์การสูงวัยของประชากร

ในศตวรรษนี้การสูงวัยของประชากรเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ทุกวันนี้ประชากรเกือบทุกประเทศในโลกกำลังมีอายุสูงขึ้น อันเป็นผลมาจากการที่อัตราเกิดของประเทศต่างๆ ได้ลดต่ำลง ในขณะที่ผู้คนมีอายุยืนยาวขึ้น ในปี ๒๕๕๖ นี้ ในจำนวนประชากรโลกทั้งหมด ๗,๑๐๐ ล้านคน เป็นประชากรที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป คิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ ๑๒ ซึ่งเรียกได้ว่า โลกของเราได้กลายเป็นสังคมสูงวัยแล้ว

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการสูงวัยตามระดับการพัฒนา ประเทศพัฒนาแล้วจะมีสัดส่วนประชากรสูงวัยสูงถึงร้อยละ ๒๓ ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนามีประชากรสูงวัยอยู่ที่ร้อยละ ๙ และประเทศด้อยพัฒนาจะมีสัดส่วนผู้สูงอายุเพียงร้อยละ ๕ เท่านั้น

ตารางที่ ๑ : สัดส่วนผู้สูงวัยอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ข้อมูลปี ๒๕๕๖

ประเทศ	ร้อยละของประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป
โลก	๑๑.๕
ประเทศพัฒนาแล้ว	๒๒.๕
ประเทศกำลังพัฒนา	๙.๑
ประเทศด้อยพัฒนา	๕.๔
ประเทศไทย	๑๓.๙

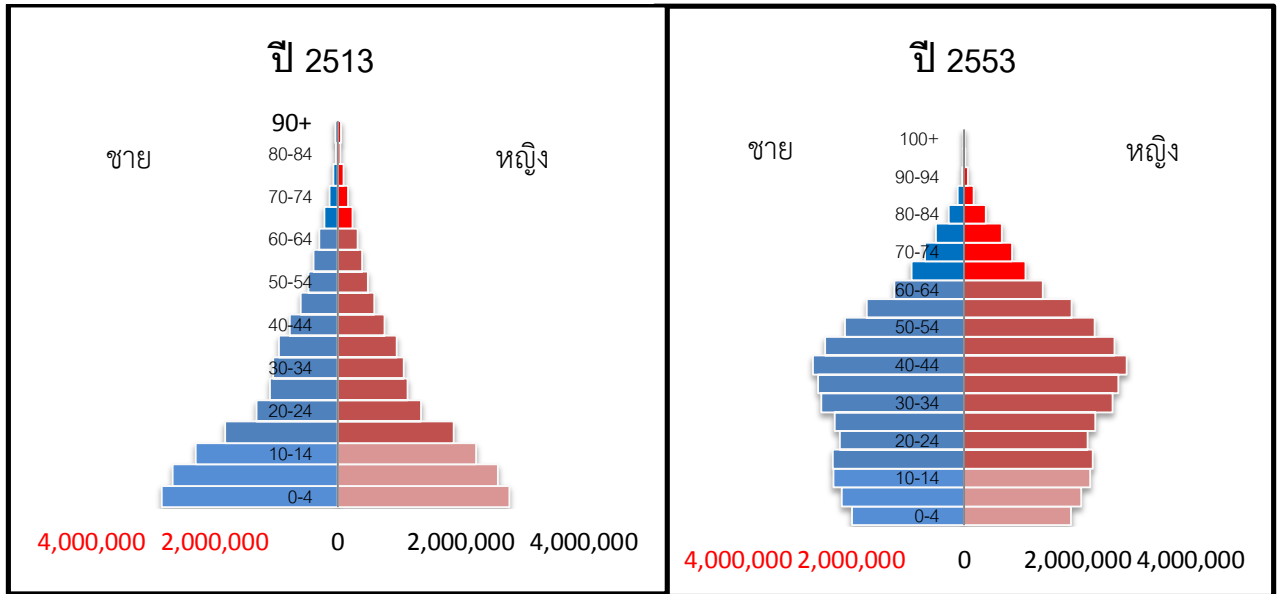
แหล่งที่มา : United Nations. (2012). 2012 World Population Prospects: The 2010 Revision.

ข้อมูลในตารางที่ ๑ สรุปได้ว่า ประชากรไทยมีอายุสูงขึ้นมาก ระดับการสูงวัย (เมื่อวัดโดยอัตราส่วนร้อยละของประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ต่อประชากรทั้งหมด) ของประชากรไทย (ร้อยละ ๑๔) สูงกว่าค่าเฉลี่ยของประชากรทั่วโลก (ร้อยละ ๑๒) สูงกว่าของประเทศกำลังพัฒนา (ร้อยละ ๙) มาก และกำลังจะมีอายุสูงขึ้นใกล้เคียงเท่ากับประเทศพัฒนาแล้ว (ร้อยละ ๒๒.๕)

ในรอบครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ประชากรไทยมีอายุสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว การเกิดที่ลดต่ำลงอย่างรวดเร็ว และอายุของคนไทยที่ยืนยาวขึ้นทำให้โครงสร้างอายุของประชากรไทยได้เปลี่ยนผ่านจากที่เคยเป็นประชากรเยาว์วัยกลายเป็นประชากรสูงวัย ในอดีตเมื่อ ๕๐ ปีก่อน สำนะโนประชากรปี ๒๕๑๓ แสดงให้เห็นว่า

ประเทศไทยขณะนั้นเป็นสังคมเยาว์วัยที่มีประชากรเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี มากถึงร้อยละ ๔๕ และมีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเพียงร้อยละ ๕ ของประชากรทั้งหมดเท่านั้น

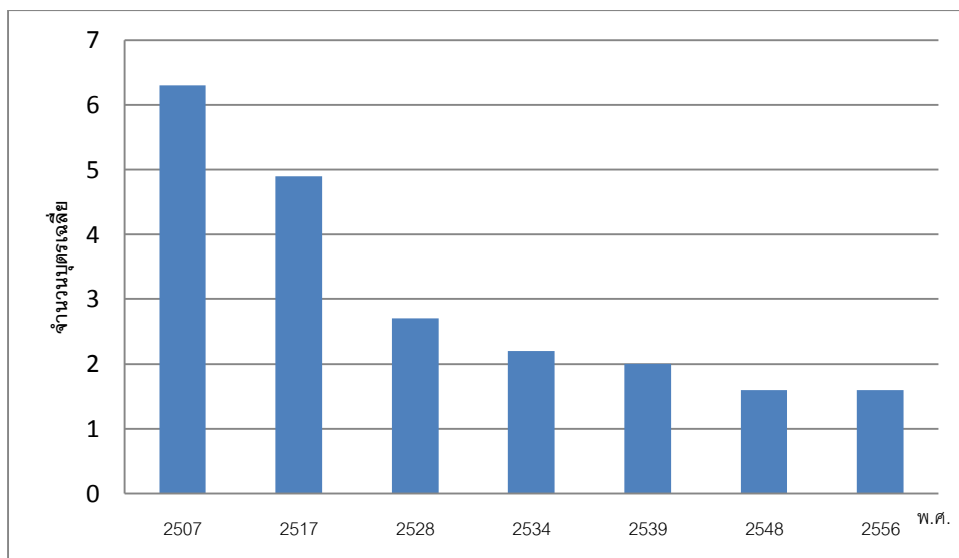
รูปที่ ๑ : ภาพเปรียบเทียบพีระมิตประชากรไทยในปี ๒๕๑๓ และ ๒๕๕๓

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สำมะโนประชากรปี ๒๕๑๓ และ ๒๕๕๓

ในช่วงเวลา ๔๐ ปีที่ผ่านมา ผู้หญิงไทยมีลูกกันน้อยลงอย่างมาก อัตราเจริญพันธุ์รวม หรือจำนวนบุตรเฉลี่ยที่ผู้หญิงคนหนึ่งจะมีตลอดวัยของการมีบุตรของตน ได้ลดลงจากบุตรเฉลี่ยมากกว่า ๕ คน เมื่อ ๔๐ ปีก่อนเหลือเพียง ๑.๖ คน ในปัจจุบันอัตราเกิดซึ่งเคยสูงกว่า ๔๐ ต่อประชากร ๑,๐๐๐ คน ลดลงเหลือเพียงประมาณ ๑๒ ในปี ๒๕๕๖ นี้ ในขณะที่อายุของคนไทยได้ยืนยาวขึ้นอย่างมาก จากที่เคยมีอายุคาดเฉลี่ยตั้งแต่แรกเกิดไม่ถึง ๖๐ ปี เมื่อ ๔๐ ปีก่อน ก็ยืนยาวขึ้นถึง ๗๔ ปีในปัจจุบัน

รูปที่ ๒ : จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่ผู้หญิงคนหนึ่งจะมีตลอดวัยมีบุตร (อัตราเจริญพันธุ์รวม) ระหว่างปี ๒๕๐๗-๒๕๕๖

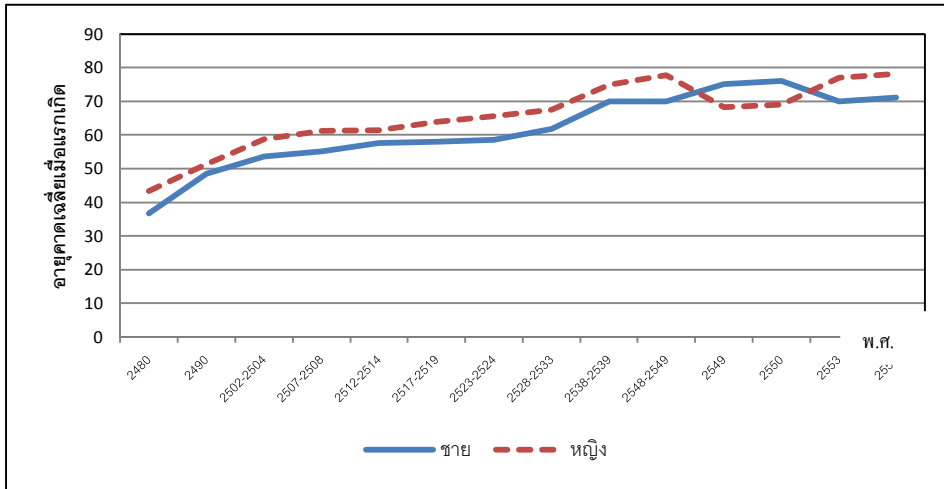

แหล่งข้อมูล : พ.ศ. ๒๕๐๗ ๒๕๑๗ ๒๕๒๘ ๒๕๓๔ และ ๒๕๔๘ : รายงานการสำรวจการเปลี่ยนแปลงประชากรของประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๓๙ : โครงการสำรวจภาวะคุมกำเนิดในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๓๙

พ.ศ. ๒๕๕๖ : ประเมินการโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

รูปที่ ๓ : อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด ระหว่างปี ๒๕๓๒-๒๕๕๖

แหล่งข้อมูล: ๑. พ.ศ. ๒๕๓๐, ๒๕๓๐, ๒๕๐๓ : Rungpitarangsi (1974)

๒. พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๘, ๒๕๑๗-๒๕๑๙, ๒๕๒๘-๒๕๒๙, ๒๕๓๒, ๒๕๓๔, ๒๕๓๘-๒๕๓๙, ๒๕๔๘-๒๕๔๙ : รายงานการสำรวจการเปลี่ยนแปลงของประชากร, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

๓. พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๖ ประเมินโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ม.มหิดล

อัตราเกิดที่ลดต่ำลงอย่างรวดเร็วและอายุของคนไทยที่ยืนยาวขึ้น ส่งผลให้โครงสร้างอายุของประชากรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน ประชากรไทยมีอายุสูงขึ้นอย่างรวดเร็วมาก จนในปี ๒๕๕๖ นี้ ประเทศไทยมีประชากรเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี อยู่เพียงร้อยละ ๑๙ และมีสัดส่วนประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป สูงถึงร้อยละ ๑๕ ของประชากรทั้งหมด ๖๔.๕ ล้านคน

ประเด็นสำคัญ คือ ความเร็วของการสูงวัยของประชากรไทย ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงวัยเมื่อสัดส่วนของประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป สูงขึ้นถึงร้อยละ ๑๐ เมื่อปี ๒๕๔๘ จากนั้นอีกเพียง ๘ ปี จนถึงปี ๒๕๕๖ สัดส่วนของประชากรสูงวัยได้เพิ่มสูงถึงร้อยละ ๒๐

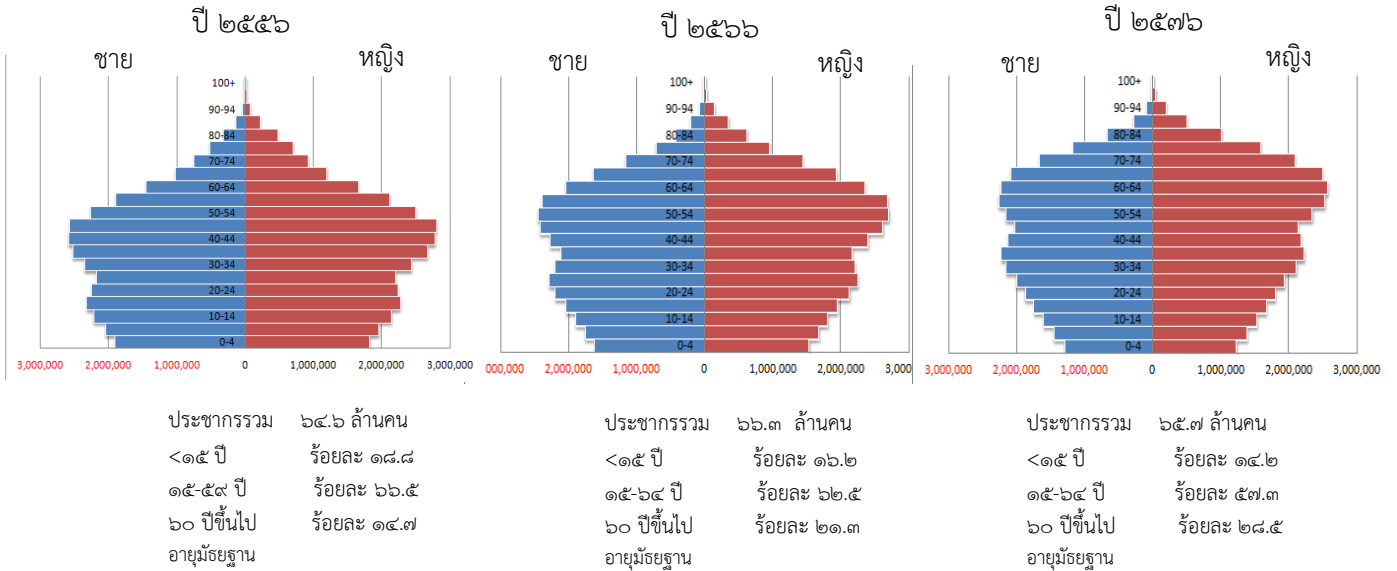
เมื่อดูแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากรไทยในอนาคตอันใกล้ จะเห็นชัดเจนว่าประชากรที่เกิดภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะรุ่นที่เกิดระหว่างปี ๒๕๐๖-๒๕๒๖ ที่มีจำนวนมากว่าหนึ่งล้านคนต่อปี กำลังทยอยกลายเป็นผู้สูงวัยในเวลาอีกประมาณ ๑๐ ปีข้างหน้า ดังนั้นจึงคาดการณ์ได้อย่างชัดเจนว่านับจากนี้เป็นต้นไป ประชากรไทยจะมีอายุสูงขึ้นอย่างรวดเร็วมาก

๒) สถานการณ์สังคมสูงวัยไทยในอนาคต

ตัวเลขจากการคาดประมาณประชากรของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้แสดงให้เห็นว่า อีก ๑๐ ปีข้างหน้า ในปี ๒๕๖๖ ประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ในประเทศไทยจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๑๔.๑ ล้านคน คิดเป็นร้อยละ ๒๑ ของประชากรทั้งหมด เท่ากับว่าประเทศไทยจะกลายเป็น "สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์" และนับจากวันนี้ไปอีกเพียง ๒๐ ปี ในปี ๒๕๗๖ ประเทศไทยจะมีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป มากถึง ๑๘.๗ ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ ๒๙ ของประชากรทั้งหมด ในขณะที่เวลานั้น สัดส่วนประชากรวัยเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี ก็จะลดลงเรื่อยๆ จากที่มีอยู่ร้อยละ ๑๙ ในปี ๒๕๕๖ จะลดลงเหลือเพียงร้อยละ ๑๔ ของประชากรทั้งหมด ในปี ๒๕๗๖ จึงกล่าวได้ว่าในเวลาอีกเพียงไม่ถึง

๒๐ ปีข้างหน้า ประเทศไทยก็จะกลายเป็น "สังคมสูงวัยระดับสุดยอด" แล้วเมื่อมีประชากรสูงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป มากถึงหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมด

รูปที่ ๔ : พีระมิตประชากรปี ๒๕๕๖, ๒๕๖๖ และ ๒๕๗๖

แหล่งข้อมูล : ผลการคาดประมาณจำนวนประชากรไทย พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๘๓ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๕

โครงสร้างอายุของประชากรที่เปลี่ยนไปในลักษณะที่มีอายุสูงขึ้นเช่นนี้ เท่ากับเป็นการเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมไทยโดยรวม ขณะนี้สภาพสังคมไทยกำลังสูงวัยขึ้นอย่างต่อเนื่อง การสูงวัยของประชากรย่อมมีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ค่าใช้จ่ายทั้งของรัฐและครอบครัว ในเรื่องสวัสดิการ และสุขภาพอนามัย จะเพิ่มสูงขึ้นอย่างมหาศาล เนื่องจากการสูงวัยของประชากรไทยเป็นไปอย่างรวดเร็วมาดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว

เรื่องการสูงวัยของประชากรจึงเป็นประเด็นเร่งด่วนที่รัฐจะต้องกำหนดนโยบายให้ชัดเจนเพื่อรองรับสังคมที่มีระดับการสูงวัยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มิฉะนั้น สังคมไทยในอนาคตจะกลายเป็นสังคมที่มีแต่ความทุกข์ยาก ชัดแจ้ง แย่งชิงทรัพยากร และอยู่กันอย่างไม่มีความสุข

๑.๓ ผลงานวิจัยที่เคยมีมาในอดีต ช่องว่างการวิจัยและประเด็นสำคัญของการวิจัยที่เกี่ยวกับด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุที่เป็นที่ต้องการของประเทศ

ในอดีต ก่อนที่การสูงวัยของประชากรจะกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องมีการวิจัย ผู้สูงอายุจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการวิจัยในฐานะเป็นประชากรกลุ่มวัยหนึ่ง โดยทั่วไปงานวิจัยทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพจะจำแนกประชากรออกตามกลุ่มอายุ และกลุ่มอายุสูงๆ ก็มีถูกจัดรวมไว้ด้วยกันเป็นกลุ่มอายุที่ถัดจากกลุ่มวัยแรงงาน เมื่омองว่าผู้สูงอายุเป็นเพียงประชากรกลุ่มวัยหนึ่ง บางครั้งทำให้งานวิจัยขาดความสนใจที่จะวิเคราะห์ประชากรสูงอายุในรายละเอียด งานวิจัยส่วนมากจะเหมารวมว่า ประชากรที่มีชีวิตอยู่เกินระยะเวลาหนึ่ง เช่น ๖๐ ปี หรือ ๖๕ ปี เป็นประชากรสูงอายุก่อนวัยเดียวกันทั้งหมด ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริง ในกลุ่มประชากรสูงอายุด้วยกัน ก็มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มอายุที่ต่างกัน ดังนั้น ในการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือสุขภาพ จึงควรนำอายุมาเป็นตัวแปรสำคัญด้วย

การวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์และผลกระทบของการสูงวัยของประชากรในประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่าเริ่มจาก “การสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย” ซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจนี้ได้ทำครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๓๗ จากนั้น ได้มีการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทยทุกๆ ๕ ปี การสำรวจครั้งสุดท้ายดำเนินการเมื่อปี ๒๕๕๔ การสำรวจนี้เป็น การสำรวจระดับชาติ โดยมีตัวอย่างเป็นประชากรอายุ ๕๕ ปีขึ้นไป จากการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างประมาณ ๘๐,๐๐๐ ครัวเรือน จากทุกภาคของประเทศ ผลของการสำรวจได้พิมพ์เป็นรายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย ซึ่งทำให้ทราบสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพของผู้สูงอายุไทย การสำรวจชุดนี้เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญแหล่งหนึ่งซึ่งช่วยให้เราทราบสถานการณ์ปัจจุบันและแนวโน้มของสังคมสูงวัยในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม การสำรวจระดับชาติที่มีตัวอย่างขนาดใหญ่ เช่นนี้ก็รวบรวมได้เฉพาะข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ไป จึงขาดข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์เรื่องผู้สูงอายุในรายละเอียด

๑) การวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุในสังคมสูงวัย

ผลงานวิจัยในเรื่องสุขภาพอนามัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในประเทศไทยมีอยู่หลากหลาย ตั้งแต่งานวิจัยเกี่ยวกับพิษสุมนไพร วิธีการทางวิทยาศาสตร์ชีวภาพ และพฤติกรรมการใช้ชีวิตเพื่อชะลอความชรา ภาวะโรคอันเนื่องมาจากการสูงวัยของประชากร ตลอดจนไปถึงการวิจัยเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาโรค การเจ็บป่วย และสาเหตุการตายของประชากรวัยสูงอายุ ประชากรสูงอายุอาจได้รับความสนใจเป็นพิเศษในการวิจัยทางด้านสาธารณสุขและชีวการแพทย์ เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นกลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคต่างๆ สูง ในระยะหลังเมื่อสถานการณ์สูงวัยของประชากรไปยังเรื่องค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาโรคต่างๆ จึงมีความสำคัญมากขึ้น ผลการวิจัยเป็นที่แน่ชัดว่า เมื่อประชากรของประเทศไทยสูงวัยขึ้น ผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากและรวดเร็ว ค่าใช้จ่ายของรัฐในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชน โดยเฉพาะกับผู้สูงอายุ จะเพิ่มขึ้นอย่างมากมายมหาศาล เมื่อรวมค่าใช้จ่ายเพื่อบริการสาธารณสุขกับค่าใช้จ่ายสำหรับสวัสดิการด้านอื่นๆ ที่จะต้องจัดสรรให้แก่ผู้สูงอายุแล้ว รัฐจะต้องมีภาระทางการเงินที่หนักมาก ถ้าไม่เตรียมแผนหรือมาตรการที่จะช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพอนามัย และสวัสดิการของผู้สูงอายุ แผนหรือมาตรการที่มีประสิทธิภาพเหล่านี้ควรต้องอาศัยผลจากการวิจัยที่ตรงประเด็น

ในอนาคต ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้อยู่ในภาวะพึ่งพิง คือ ผู้ที่ช่วยตัวเองไม่ได้ในการทำกิจวัตรประจำวัน ไม่ว่าจะเนื่องมาจากสาเหตุแห่งความชรา หรือการเจ็บป่วย ผู้สูงอายุเหล่านี้ต้องการผู้ดูแลระยะยาว การวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับรูปแบบและระบบการดูแลระยะยาวของผู้สูงอายุ ทั้งที่เป็นทางการโดยบุคลากรด้านสุขภาพและสังคม และไม่ใชทางการโดยครอบครัว เพื่อนบ้านหรือชุมชนได้มีการสังเคราะห์ไว้แล้ว ใน “รายงานการสังเคราะห์ระบบการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวสำหรับประเทศไทย” (สัมฤทธิ์ และกนิษฐา, ๒๕๕๓)

นอกจากนี้แล้ว ยังมีหลายหน่วยงานที่มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุ เช่น สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย มีการศึกษาเพื่อหารูปแบบการดำเนินงานเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) มีงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุไทย “แผนยุทธศาสตร์ทศวรรษกำลังคนด้านสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๙” สภาวะสุขภาพและแนวโน้มของประชากรสูงอายุ กรมสุขภาพจิต มีงานวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข มีการศึกษาวิเคราะห์ความต้องการผู้ดูแลผู้สูงอายุที่ช่วยตนเองไม่ได้ ในอีก ๒ ทศวรรษหน้า สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล มีการศึกษาวิจัยเรื่องโภชนาการกับสุขภาพของผู้สูงอายุ สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ (มส.พส.) มีการศึกษาของงานผู้สูงอายุในประเทศไทยอยู่หลายด้านที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสุขภาพ เช่น ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการดำเนินงานผู้สูงอายุที่เหมาะสม แผนงานวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โครงการศึกษาสถานการณ์ความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน ความต้องการ และคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ และศึกษาวิจัยเรื่องความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ : ศึกษา

เฉพาะกรณีศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้สำนักงานสถิติแห่งชาติ ยังมีการศึกษาเพื่อทบทวนสถานการณ์ทางด้านสุขภาพและพฤติกรรมสุขภาพผู้สูงอายุ ในขณะที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้มีการศึกษาการพัฒนา รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ และสถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ ได้มีโครงการวิจัยการสำรวจและศึกษาภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ ๔ ภาคของไทย และมีการศึกษาเรื่องปัญหาสุขภาพและการปฏิบัติตนสำหรับผู้สูงอายุ รวมถึงการดูแลรักษาโรคผู้สูงอายุต่างๆ และการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย

ในส่วนของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น โครงการเรื่องความเป็นธรรมและอุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพและสวัสดิการสาธารณะของผู้สูงอายุที่มีภาวะโรคเรื้อรังในเขตภาคกลางและกรุงเทพมหานคร โครงการเรื่องสุขภาพและการเกื้อหนุนทางสังคมในผู้สูงอายุในพื้นที่เฝ้าระวังกาฬโรคบุรี โครงการวิจัยและพัฒนาเพื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ และการหารูปแบบที่เหมาะสมในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในจังหวัดกาญจนบุรี ธุรกิจให้บริการสุขภาพและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในประเทศไทย เป็นต้น

สรุปว่า มีการทำวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุในสังคมสูงวัยอยู่มากพอสมควรแล้ว

๒) การวิจัยเกี่ยวกับการทำงานของผู้สูงอายุ

สำหรับการวิจัยเพื่อนำผลไปใช้ในการวางแผนและนโยบายที่จะนำไปสู่สังคมสูงวัยในอนาคตที่ผู้สูงอายุมีความมั่นคงด้านรายได้ นั้น งานวิจัยที่ใช้ข้อมูลจากการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทยครั้งต่างๆ ยืนยันว่า แหล่งรายได้ของผู้สูงอายุมาจากการออม เงินช่วยเหลือจากบุตรและสวัสดิการต่างๆ แต่แหล่งรายได้แหล่งหนึ่งซึ่งน่าจะมีความสำคัญสำหรับผู้สูงอายุ คือ รายได้จากการทำงาน งานวิจัยเกี่ยวกับการทำงานของผู้สูงอายุในอดีตมักจะมองข้ามศักยภาพในการทำงานของผู้สูงอายุ เพราะมีข้อสมมุติว่า เมื่อผู้สูงอายุพ้นวัยหนึ่งแล้วก็จะเท่ากับหลุดออกจากกำลังแรงงาน ไม่เป็นผู้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกต่อไป ทำให้เราขาดความรู้หรือผลงานวิจัยในเรื่องศักยภาพในการทำงานเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะของผู้สูงอายุวัยต้นและวัยกลางที่ยังมีสุขภาพดี

ที่ผ่านมา มีการศึกษาวิจัยเรื่องการขยายเวลาการทำงานโดยการเลื่อนอายุเกษียณออกไปอยู่หลายโครงการ เช่น งานวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย และงานวิจัยของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ที่สนับสนุนโดย สสส. ผ่าน มส.ผส. และขณะนี้สำนักงานข้าราชการพลเรือน (กพ.) กำลังทำการศึกษาวิจัยในเรื่องการขยายอายุเกษียณของข้าราชการพลเรือนอยู่ อย่างไรก็ตาม การขยายอายุเกษียณก็มีความหมายเฉพาะกลุ่มข้าราชการและรัฐวิสาหกิจเท่านั้น ไม่ได้รวมแรงงานอิสระ แรงงานเอกชน และแรงงานนอกระบบอื่นเข้าไว้ด้วย นอกจากนั้น ขณะนี้ มส.ผส. ยังสนับสนุนให้มีการทำโครงการ “มนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ” เพื่อนำผลไปสู่การเลื่อนเกณฑ์อายุผู้สูงอายุให้สูงขึ้นต่อไป นอกจากนี้ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีการศึกษาวิจัยเรื่องศักยภาพของผู้สูงอายุในการทำงานเพื่อสังคม และงานวิจัยเรื่องการสร้างแนวทางการมีงานทำ มีรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ของคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประเด็นเรื่องการทำงานของผู้สูงอายุที่ยังมีการศึกษาไว้กันไม่มากนัก คือ การที่จะเห็นยั้งไว้ให้ผู้สูงอายุยังคงมีส่วนในกำลังแรงงาน และยังช่วยสนับสนุนทางเศรษฐกิจให้แก่สังคม ถ้าหากประเทศไทยจะยึดเอาผู้สูงอายุให้เป็นผู้ผลักดันสังคม เราควรทำอย่างไร และผลทางเศรษฐกิจที่จะได้จะเป็นอย่างไร ในขณะที่ประชากรวัยทำงานมีแนวโน้มที่จะลดลงในอนาคตอันเนื่องมาจากคนไทยมีบุตรน้อยลง

๓) การวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาในสังคมสูงวัย

การวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุอีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ เรื่องการศึกษาของผู้สูงอายุ ในอดีตที่ผ่านมา เราทราบข้อมูลสถานภาพของการศึกษาของผู้สูงอายุจากการทำสำมะโนประชากรและการ

สำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย เราทราบว่าผู้สูงอายุรุ่นใหม่มีการศึกษาสูงขึ้น จากการจำแนกข้อมูลผู้สูงอายุเป็นรายกลุ่มอายุและระดับการศึกษาที่ได้รับมาในอดีตเมื่ออายุน้อย แต่ในอนาคตเมื่อประเทศมีผู้สูงอายุเป็นจำนวนมากขึ้น และผู้สูงอายุก็จะมีอายุยืนยาวขึ้น ระยะเวลาและโอกาสที่จะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมยาวนานขึ้น จำเป็นที่ผู้สูงอายุต้องรู้ทันโลกที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว จึงสมควรที่จะต้องให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิต เรายังขาดผลงานวิจัยที่จะตอบคำถามให้ได้ว่า จะใช้วิธีการให้การศึกษาดูแลชีวิตแก่ผู้สูงอายุอย่างไร ด้วยรูปแบบใด และเนื้อหาสาระของการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุควรจะเป็นเช่นไร

การศึกษาในสังคมสูงวัยย่อมไม่จำกัดอยู่เฉพาะการให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุเท่านั้น แต่เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างผสมผสานกลมกลืนของคนในสังคม จึงควรที่จะรวมการให้ข้อมูลข่าวสารและการศึกษา แก่คนทุกเพศทุกวัยเข้าไว้ด้วย

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่น่าจะมีความสำคัญสำหรับสังคมสูงวัยไทยในอนาคต คือ งานวิจัยเกี่ยวกับการรักษาและส่งเสริมคุณค่าของผู้สูงอายุที่ผ่านมา เรามีผลการศึกษาอยู่บ้างเกี่ยวกับคุณค่าผู้สูงอายุในสังคมไทย เราเชื่อกันตลอดมาว่าสังคมไทยให้คุณค่าแก่ผู้สูงอายุสูง เช่น คนไทยมีวัฒนธรรมประเพณีที่ให้เกียรติผู้อาวุโส คนไทยยึดถือคุณธรรม ยึดมั่นกตัญญูต่อบิดามารดา

อย่างไรก็ตาม เรื่องค่านิยมในสังคมเป็นเรื่องที่มีพลวัตสูงมาก โดยเฉพาะในยุคสมัยแห่งกระแสโลกาภิวัตน์ คนรุ่นใหม่อาจมีค่านิยมที่เปลี่ยนไปจากเดิมเร็วมาก ค่านิยมแห่งความกตัญญูและให้คุณค่าสูงแก่ผู้อาวุโสที่เชื่อกันว่าฝังรากลึกอย่างมั่นคงในสังคมไทย ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ในเวลาไม่นานนัก หากเราไม่ติดตามศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลในเรื่องนี้ไว้ เราอาจหามาตรการหรือวางแผนการไม่ทันที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงค่านิยมนั้น

ค่านิยมและคุณค่าที่สังคมให้กับผู้สูงอายุ จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้คนทุกวัยอยู่ร่วมกันในสังคมสูงวัยอย่างผสมผสานกลมกลืน การให้ข้อมูลข่าวสารความรู้แก่คนทุกเพศทุกวัยเกี่ยวกับกระบวนการสูงวัยของประชากร หรือที่อาจเรียกว่า “พหุศึกษา” เป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วน ประเทศไทยยังขาดผลการวิจัยในเรื่องการให้พหุศึกษานี้ พหุศึกษาในที่นี้มิได้หมายถึงการให้การศึกษาแก่ประชากรในวัยเรียนในโรงเรียนเท่านั้น หากแต่ยังหมายถึงการให้การศึกษาแก่คนทุกวัยทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ทั้งด้วยวิธีการของการให้การศึกษาในระบบ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ด้วย

การวิจัยที่จำเป็นเร่งด่วน ในขณะที่ประชากรของประเทศไทยกำลังสูงวัยขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ การวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาที่จะให้กับผู้สูงอายุ และคนในวัยอื่นๆ เพื่อส่งเสริมคุณค่าให้ผู้สูงอายุยังคงมีพลังทางเศรษฐกิจและสังคม และขจัด “วัยาคติ” เพื่อให้สังคมไทยในอนาคตอยู่ร่วมกันอย่างผสมผสานกลมกลืน

๔) การคาดประมาณประชากรสูงวัยและความต้องการด้านต่างๆ

ในสังคมสูงวัย และจะสูงวัยมากยิ่งขึ้นขึ้นไปในอนาคต สถิติข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การสูงวัยของประชากรจะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เราจำเป็นต้องมีข้อมูลตัวเลขที่เชื่อถือได้ และทันเวลาเพื่อใช้ในการวางแผนและนโยบายสำหรับสังคมสูงวัย เทคนิควิธีการทางประชากรศาสตร์อาจช่วยได้มากในเรื่องการคาดประมาณประชากรสูงวัย และความยืนยาวในชีวิตของประชากรที่เป็นปัจจุบัน และคาดประมาณดัชนีเหล่านี้ต่อไปในอนาคต ตัวอย่างของดัชนีเกี่ยวกับการสูงวัย และความยืนยาวของชีวิตประชากร อาทิ คาดประมาณประชากรสูงวัยในอนาคต คาดประมาณประชากรสูงวัยที่ต้องการการดูแล ผู้สูงอายุที่อยู่ในสภาพช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ด้วยสาเหตุสำคัญ ตารางชีพ อายุคาดเฉลี่ย (Life Expectancy) อายุคาดเฉลี่ยที่ปลอดทุพพลภาพ (Disability-Free Life Expectancy) อายุคาดเฉลี่ยเมื่อไม่รวมสาเหตุการตายสำคัญ

สถิติข้อมูลเกี่ยวกับการสูงวัย และความยืนยาวของชีวิตประชากรเป็นสิ่งจำเป็น นอกจากนี้จะนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนนโยบายหรือประมาณค่าใช้จ่ายในเรื่องบริการสุขภาพอนามัย และสวัสดิการ

ต่างๆ แล้ว สถิติข้อมูลเหล่านี้ยังเป็นเครื่องแสดงว่าประเทศไทยมีความพร้อมและทันสมัยในการเผชิญกับความท้าทายของสังคมสูงวัย

ในการดำเนินยุทธศาสตร์การวิจัยเรื่องสังคมสูงวัย สถิติข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นเอกภาพเกี่ยวกับประชากรสูงอายุและความยืนยาวของชีวิตประชากรไทยเป็นสิ่งจำเป็น ตัวเลขเกี่ยวกับประชากรสูงอายุจะช่วยแสดงสถานการณ์การสูงวัยของประชากรที่ชัดเจน และจะช่วยให้เราเห็นทิศทางและแนวโน้มการสูงวัยของประชากรในอนาคต ตัวเลขสถิติต่างๆ เหล่านี้ได้มาจากการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดรอบคอบ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสูงวัยของประชากรในขั้นต่อไป

๑.๔ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและจุดแข็งจุดอ่อนในประเด็นการพัฒนาและการวิจัยเรื่องงานวิจัยด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ ที่เป็นที่ต้องการของประเทศ

๑) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในงานวิจัยด้านผู้สูงอายุครั้งนี้ จะประกอบด้วยหน่วยงานที่ดำเนินงานวางแผนผู้สูงอายุ และดำเนินงานเกี่ยวกับข้อมูลและการวิจัยผู้สูงอายุ โดยจำแนกได้ ดังนี้

(๑) หน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

- กระทรวงสาธารณสุข
- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- กระทรวงมหาดไทย
- กระทรวงแรงงาน

(๒) หน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการวางแผนผู้สูงอายุ

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- สภาผู้สูงอายุ

(๓) หน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวกับข้อมูลและการวิจัยผู้สูงอายุ

- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
- วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- และสถานศึกษาอื่นๆ

๒) จุดแข็งจุดอ่อนในประเด็นพัฒนาและวิจัยเรื่องงานวิจัยด้านผู้สูงอายุ

จากการวิเคราะห์บริบทของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ จะพบว่า มีทั้งสิ่งที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนอยู่หลายประการ ซึ่งสามารถประมวลและวิเคราะห์ออกมาได้ดังนี้

จุดแข็ง

ประเทศไทยมีแนวโน้มการขาดแคลนแรงงานด้านปริมาณ การขาดแคลนแรงงานเป็นผลเนื่องจากอัตราการตายมีแนวโน้มลดลง การวางแผนครอบครัว อัตราการเกิดที่ลดลงของประชากรในประเทศ ซึ่งทำให้ขนาดประชากรไม่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในอดีต และจนไม่สามารถสร้างแรงงานทดแทนแรงงานเดิมที่สูงอายุมากขึ้นในระยะยาวได้ ขนาดประชากรช่วงอายุ ๑๕-๕๙ ปี จะมีจำนวนน้อยกว่าประมาณการความต้องการแรงงานในช่วงอายุนี้อยู่ โดยลดลงจากร้อยละ ๖๗.๓๗ ปี ๒๕๕๑ เป็นร้อยละ ๖๒.๘๖ ปี ๒๕๗๐ ประเทศไทยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปี ๒๕๗๐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าจะเกิดภาวะขาดแคลนแรงงานขึ้นในประเทศไทยแล้ว

ปัจจุบันสังคมโลกรวมทั้งสังคมไทยมีงานส่วนใหญ่ที่ต้องการความรู้และทักษะขั้นสูงหรือเฉพาะ เพื่อขับเคลื่อนกิจการต่างๆ ในสังคม โดยมีปัญหาการขาดแคลนแรงงานประเภทนี้ในสังคมน้อย ทั้งนี้มองในบริบทของไทยทั้งในเชิงทรัพยากรบุคคล งาน การจัดการงานและปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม จะพบว่าที่ผ่าน มาประเทศไทยได้ลงทุนด้านการศึกษาจำนวนมาก สร้างบุคลากรที่มีความรู้และทักษะขั้นสูงหรือเฉพาะด้าน และเมื่อบุคคลกลุ่มนี้ย่างก้าวเข้าสู่ผู้สูงวัย แต่ความสามารถก็ยังคงอยู่ในตัวผู้สูงวัยนี้ จึงอาจเรียกได้ว่าสิ่งที่อยู่ ภายในนี้เป็นสิ่งที่ปรารถนาของสังคมไทย ทั้งนี้เพราะทรัพยากรบุคคลภายในประเทศมีความพร้อมทางด้าน สติปัญญา และวุฒิภาวะที่จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างรวดเร็ว จึง เป็นศักยภาพของประเทศประการสำคัญเพื่อการแข่งขันในยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ในระดับสูง จึงกล่าวได้ว่าเป็นจุดแข็งของประเทศที่จะหาทางส่งเสริมให้อยู่ในระบบเศรษฐกิจของประเทศต่อไป

จุดอ่อน

ที่ผ่านมามีหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมได้เล็งเห็นถึงปัญหาของ สังคมผู้สูงอายุที่กำลังจะเข้ามามีผลกระทบกับประเทศไทย จึงเกิดหน่วยงานและสถาบันทางวิชาการที่ ศึกษาวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับประเด็นปัญหานี้กันมากพอสมควรแล้ว จากการวิเคราะห์มาในข้างต้นจะพบว่า ประชากรไทยในอนาคตเพิ่มช้าลงไปเรื่อยๆ อีกไม่เกิน ๒๐ ปีข้างหน้า อัตราการเพิ่มของประชากรไทยจะ ใกล้เคียงกับศูนย์ และอาจเป็นไปได้ว่าอัตราการเพิ่มประชากรลดลงไปจนต่ำกว่าศูนย์หรือติดลบ จำนวน ประชากรไทยใกล้จะถึงจุดคงตัวแล้ว เมื่ออัตราการเพิ่มประชากรใกล้เคียงกับศูนย์ ประชากรก็จะมีจำนวนคงตัว ที่ประมาณ ๖๕ ล้านคน ในแต่ละปี ประชากรไทยจะไม่เพิ่มหรือลดไปจากจำนวนนี้มากนัก ประชากรไทยมี จำนวนคงตัวในระยะเวลายาวอีกเพียงประมาณ ๑๕ ปีเท่านั้น ในขณะที่จำนวนประชากรไทยกำลังเพิ่มช้าลงนั้น ได้ เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรอย่างใหญ่หลวง เมื่ออัตราการเกิดลดต่ำลงอย่างมากและผู้คน มีอายุยืนยาวขึ้น สังคมไทยจึงกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว ในปี ๒๕๔๘ ประเทศไทยมีผู้สูงอายุ ประมาณร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งหมด แต่ในอีก ๓๐ ปีข้างหน้า ผู้สูงอายุจะเพิ่มเป็นร้อยละ ๒๕ ของ ประชากรทั้งหมด หรือมีจำนวนมากถึง ๑๖ ล้านคน เมื่อถึงเวลานั้น ประชากรสูงอายุจะมีจำนวนมากกว่า ประชากรวัยเด็กเสียอีก

สัดส่วนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วส่งผลให้ลักษณะการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจระหว่าง ประชากรวัยต่างๆ เปลี่ยนไป เดิมมีประชากรวัยเด็กที่ต้องพึ่งพิงประชากรวัยแรงงานมากกว่าผู้สูงอายุ แต่ใน อนาคตอันใกล้นี้ จะมีผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งพิงประชากรวัยแรงงานมากกว่าเด็ก อัตราส่วนระหว่างประชากรวัย แรงงานต่อผู้สูงอายุจะลดลงจนเหลือเพียง ๒ ต่อผู้สูงอายุ ๑ คน ในอีก ๓๐ ปีข้างหน้า ซึ่งการเปลี่ยนแปลง ประชากรไทยในอนาคตได้ก่อให้เกิดนัยยะเชิงนโยบายหลายประการนับได้ว่าเป็นจุดอ่อนของประเทศ สามารถ จำแนกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้ ๑) การที่เด็กเกิดใหม่แต่ละปีมีแนวโน้มลดน้อยลงในอนาคตจะทำให้รัฐไม่ต้อง กังวลเรื่องปริมาณและสามารถมุ่งเน้นที่คุณภาพของเด็กเกิดใหม่ โดยเฉพาะงานอนามัยแม่และเด็กได้มากยิ่งขึ้น ๒) เช่นเดียวกับประชากรเด็ก ประชากรในวัยศึกษาเล่าเรียนมีแนวโน้มลดลง รัฐจะสามารถเน้นคุณภาพของ การศึกษาได้ดีขึ้น ๓) แม้จำนวนประชากรวัยแรงงานมีแนวโน้มที่จะไม่เปลี่ยนแปลงมากนักในอนาคต แต่ความ ต้องการแรงงานในระบบเศรษฐกิจของประเทศอาจมีเพิ่มขึ้น “การนำเข้า” แรงงานจากต่างประเทศอาจเป็น สิ่งจำเป็น ดังนั้นการจัดการแรงงานข้ามชาติให้เป็นระบบที่ดีจึงเป็นเรื่องที่ควรได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง และ ๔) ประชากรยังมีอายุมากยิ่งขึ้น สังคมไทยกำลังกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ มาตรการและโครงการที่จะเป็น สวัสดิการให้ประชากรสูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไป หรือเรื่องสุขภาพอนามัย ควรที่จะได้เริ่ม กันตั้งแต่วันนี้ และจะต้องพัฒนาไปให้ทันกับการเพิ่มอย่างรวดเร็วของประชากรสูงอายุในอนาคต

๑.๕ ระบบบริหารจัดการการวิจัยด้านผู้สูงอายุ นโยบายและยุทธศาสตร์ซึ่งเป็นที่มาของยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ ที่เป็นที่ต้องการของประเทศ

ระบบบริหารจัดการของงานวิจัยด้านผู้สูงอายุต้องมีการพัฒนากลไก กระบวนการ และมาตรการ สำหรับการกำกับดูแลนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัย การพิจารณาโครงการและสนับสนุนทุนวิจัย การพัฒนาบุคลากรวิจัย เครือข่ายหน่วยวิจัยและโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างมาตรฐานการวิจัยและระบบประเมินผลการวิจัย ตลอดจนระบบการจัดการผลผลิต ในขณะเดียวกัน ระบบบริหารจัดการงานวิจัยด้านผู้สูงอายุทุกประเภทก็จำเป็นต้องพัฒนาระบบฐานข้อมูลการวิจัยที่มีความเชื่อมโยงกัน เพื่อบูรณาการระบบฐานข้อมูลการวิจัยของประเทศ และมีคณะกรรมการวิจัย ซึ่งรับผิดชอบต่อยุทธศาสตร์วิจัยด้านผู้สูงอายุที่ทำหน้าที่กำกับดูแลยุทธศาสตร์และกรอบแผนงานการวิจัยแต่ละประเด็นของงานวิจัยด้านผู้สูงอายุ

ทั้งนี้ ระบบบริหารจัดการงานวิจัยด้านผู้สูงอายุ ต้องส่งเสริมให้หน่วยจัดการทุนวิจัยมีความชำนาญเฉพาะทาง และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำหน้าที่สนับสนุนการวิจัยในด้านผู้สูงอายุ เช่น การพัฒนาประเด็นการวิจัยและสนับสนุนการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยด้านผู้สูงอายุที่เหมาะสม การพิจารณาโครงการและติดตามบริหารจัดการโครงการวิจัยตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ตามลักษณะของการใช้ผลงานวิจัยด้านผู้สูงอายุนั้นๆ นอกจากนี้มีการประเมินและประเมินเฉพาะศักยภาพของหน่วยวิจัยและบุคลากรวิจัย และการจัดสรรเงินสนับสนุนการวิจัยให้เหมาะสมกับลักษณะของงานวิจัยแต่ละประเภทของงานด้านผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นการจัดสรรให้แก่หน่วยงานหรือสถาบันวิจัย การจัดสรรเป็นรายบุคคลให้แก่นักวิจัย มีการจัดสรรให้แก่โครงการใหญ่แบบแผนงานวิจัยเรือธง และการจัดสรรตามแผนงานการวิจัย เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของแผนงานที่คณะกรรมการวิจัยด้านผู้สูงอายุกำหนดขึ้น และสอดคล้องกับทิศทางนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ

ยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ ที่น่าจะต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน ประกอบด้วย ด้านการศึกษาในสังคมสูงวัย การทำงานของผู้สูงอายุ การบริหารจัดการการวิจัย และระบบข้อมูลผู้สูงอายุระดับชาติ

๑) การวิจัยผู้สูงอายุด้านการศึกษา

ประเด็นวิจัยหลัก

- (๑) ระบบการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุในสังคมสูงวัย
- (๒) การให้ข้อมูล ความรู้ และสื่อสารเพื่อลด “วัยาคติ” (ทัศนคติเชิงลบต่อผู้สูงอายุ) ในสังคม

๒) การทำงานของผู้สูงอายุ

ประเด็นวิจัยหลัก

- (๑) การสนับสนุนของผู้สูงอายุที่มีต่อเศรษฐกิจ
- (๒) การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของผู้สูงอายุ

๓) การบริหารจัดการการวิจัยและระบบข้อมูลผู้สูงอายุระดับชาติ

ประเด็นวิจัยหลัก

- (๑) ระบบบริหารจัดการการวิจัยด้านผู้สูงอายุของประเทศ
- (๒) การพัฒนาระบบข้อมูลผู้สูงอายุระดับชาติให้มีประสิทธิภาพ เชื่อมโยง และนำสู่การใช้ประโยชน์
- (๓) การพัฒนาฐานข้อมูลผู้สูงอายุและการคาดประมาณประชากรสูงวัย
- (๔) การพัฒนานักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญและมีความสนใจในการวิจัยด้านผู้สูงอายุ และสังคมสูงวัย

๒. วิสัยทัศน์การวิจัย

วิสัยทัศน์การวิจัยของยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ ได้กำหนดไว้ในช่วงเวลา ๕ ปี (๒๕๕๗-๒๕๖๑) คือ “ประเทศไทยมีผลงานวิจัยและข้อมูลที่มีคุณภาพด้านผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าที่นำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมสูงวัยอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง”

๓. พันธกิจการวิจัย

การบริหารจัดการและสนับสนุนการวิจัยตามยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็น ในด้านการศึกษา การบริหารจัดการการวิจัย และระบบข้อมูลผู้สูงอายุระดับชาติ โดยมุ่งเน้นการได้ผลการวิจัยที่เป็นคำตอบเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ และป้องกันแก้ไขปัญหาระดับของประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุและสังคมสูงวัย รวมถึงการพัฒนาและศักยภาพการวิจัยผู้สูงอายุของประเทศ ทั้งนี้ จะเป็นการวิจัยที่คำนึงถึงมิติด้านประชากรและสังคมด้วยความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔. ยุทธศาสตร์/กลยุทธ์การวิจัย

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การบริหารจัดการและสนับสนุนให้มีการวิจัยผู้สูงอายุ แบบมุ่งเป้าและบูรณาการ

แผนงานวิจัยที่ ๑ การศึกษาสำหรับสังคมสูงวัย

แผนงานวิจัยที่ ๒ การทำงานของผู้สูงอายุ

แผนงานวิจัยที่ ๓ โครงการพัฒนาระบบบริหารจัดการการวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าและบูรณาการ

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การสื่อสารและขับเคลื่อนการนำผลการวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าไปใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาประเทศและพื้นที่

แผนงานวิจัยที่ ๑ การสื่อสารผลการวิจัยและนวัตกรรมด้านผู้สูงอายุให้แก่ผู้กำหนดนโยบายและหน่วยปฏิบัติ

แผนงานวิจัยที่ ๒ การขับเคลื่อนการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ โดยใช้กระบวนการสร้างความต้องการการใช้ข้อมูล และการวางแผนตัดสินใจเชิงนโยบายและปฏิบัติ

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาเครือข่ายวิจัยให้มีศักยภาพในการทำวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้า และนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับประเทศและภูมิภาค

แผนงานวิจัยที่ ๑ การพัฒนาเครือข่ายวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้า ระดับประเทศ และภูมิภาค ให้เป็นระบบและเกิดความต่อเนื่อง

แผนงานวิจัยที่ ๒ การสร้างเสริมศักยภาพของเครือข่ายด้านการวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้า โดยระบบการสนับสนุน และร่วมมือทางวิชาการ

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ พัฒนาเครือข่ายวิจัยผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคในประเทศ และนานาชาติ รวมถึงอาเซียน

แผนงานวิจัยที่ ๑ การพัฒนาเครือข่ายวิจัยผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคในประเทศ และนานาชาติ รวมถึงอาเซียน

แผนงานวิจัยที่ ๒ การบริหารจัดการระบบข้อมูลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

แผนงานวิจัยที่ ๓ การรายงานสถานการณ์การวิจัยผู้สูงอายุระยะสั้น (๑ ปี) และระยะยาว (๕ ปี)

๕. เป้าประสงค์ของยุทธศาสตร์/กลยุทธ์การวิจัย

๕.๑ มีงานวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าและบูรณาการใน ๒ ด้าน ได้แก่ การศึกษาสำหรับสังคมสูงวัย และการคาดประมาณประชากรสูงอายุ ที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือปฏิบัติได้

๕.๒ ผลการวิจัยและนวัตกรรมด้านผู้สูงอายุได้รับการนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศและพื้นที่

๕.๓ เกิดเครือข่ายวิจัยผู้สูงอายุระดับประเทศและภูมิภาค ที่มีศักยภาพในการทำวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้า และนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๕.๔ ประเทศมีเครือข่ายวิจัยผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคในประเทศและนานาชาติ รวมถึงอาเซียน

๖. ผลผลิตและผลลัพธ์ ตัวชี้วัดและเป้าหมาย

๖.๑ ผลผลิต

๑) เชิงปริมาณ คือ รายงานการวิจัยด้านสังคมผู้สูงอายุ ในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคการศึกษาระดับอุดมศึกษา

๒) เชิงคุณภาพ คือ สามารถใช้ผลการศึกษาวิจัยด้านสังคมผู้สูงอายุ ในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

๖.๒ ผลลัพธ์

มีองค์ความรู้ด้านสังคมผู้สูงอายุ ในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคการศึกษาระดับอุดมศึกษา เพิ่มมากขึ้น

๖.๓ ตัวชี้วัด

ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคการศึกษาระดับอุดมศึกษา นำผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้

๖.๔ เป้าหมาย

มีระบบการพัฒนาเครือข่ายงานวิจัยด้านสังคมผู้สูงอายุของประเทศที่ครบวงจร

๗. หน่วยงานหลักและเครือข่ายที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงานหลักและเครือข่ายที่สำคัญที่เป็นเครือข่ายองค์กรบริหารงานวิจัยแห่งชาติ (คอบช.) ซึ่งประกอบด้วยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน) (สวก.) สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และสำนักงานคณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมแห่งชาติ (สวทน.)

๘. แผนงานวิจัยหลักและกรอบเวลา

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การบริหารจัดการและสนับสนุนให้มีการวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าและบูรณาการ
กรอบเวลา ช่วง ๑ ปีแรก

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การสื่อสารและขับเคลื่อนการนำผลการวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้าไปใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาประเทศและพื้นที่
กรอบเวลา ช่วงปีที่ ๑-๒

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาเครือข่ายวิจัยให้มีศักยภาพในการทำวิจัยผู้สูงอายุแบบมุ่งเป้า และนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ในระดับประเทศ และภูมิภาค
กรอบเวลา ช่วงปีที่ ๒-๓

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ พัฒนาเครือข่ายวิจัยผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคในประเทศ และนานาชาติ รวมถึงอาเซียน กรอบเวลา ช่วงปีที่ ๒-๕

๙. ปัจจัยแห่งความสำเร็จของยุทธศาสตร์/กลยุทธ์การวิจัย

- ๙.๑ การสนับสนุนด้านงบประมาณการวิจัยอย่างเพียงพอ
- ๙.๒ การควบคุมคุณภาพและมาตรฐานการวิจัย
- ๙.๓ การพัฒนาศักยภาพและปริมาณนักวิจัยทางด้านสังคมผู้สูงอายุ
- ๙.๔ แผนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน
- ๙.๕ นโยบายของรัฐบาลและความร่วมมือจากทุกภาคส่วน

๑๐. แนวทางการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์/กลยุทธ์การวิจัย

๑๐.๑ แผนปฏิบัติการที่ชัดเจนและเป็นระบบ (Action Plan)

ภายหลังจากการกำหนดยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุแล้ว ต้องมีการกำหนดแผนปฏิบัติการที่ชัดเจนและเป็นระบบ และต่อเนื่องเพื่อให้แผนการวิจัยด้านต่างๆ มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกันและส่งผลต่อการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการกำหนดหน่วยงานและบุคลากรที่รับผิดชอบ พร้อมแผนดำเนินงาน รวมทั้งช่วงเวลาการทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การวิจัยระยะต่อไป ในกรณีที่มีสถานการณ์ใหม่ หรือสถานการณ์ที่แตกต่างจากที่เคยวิจัยไว้ อันจะทำให้ยุทธศาสตร์การวิจัยมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ความเป็นจริงมากขึ้น

๑๐.๒ การสื่อสารและการประสานงาน

ยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุจะเกี่ยวข้องกับภาคส่วนและองค์กรจำนวนมากและเป็นแผนระยะกลาง ดังนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสื่อสารอย่างใกล้ชิด ทั้งถึง และต่อเนื่อง ด้วยการนำของเครือข่ายองค์กรบริหารงานวิจัยแห่งชาติ (คอบช.) นอกจากนี้อาจมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของแต่ละภาคส่วน (Sector Networking) และข้ามภาคส่วน (Inter-Sector Networking) กับองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันทางด้านประชากร ในสถาบันการศึกษาต่างๆ และอาจผนวกกับเครือข่ายออนไลน์ พัฒนาเป็นระบบสังคมออนไลน์ (Social Networking) ซึ่งจะเป็นช่องทางที่เหมาะสมในการดำเนินการ การพัฒนาสังคมออนไลน์จะเป็นการยกระดับความร่วมมือของนักวิจัยในสหวิทยาการ และช่วยอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารและประสานงาน รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูล การโต้ตอบ และกระทำการติดต่อขอข้อมูลการวิจัยระหว่างภาคส่วนได้ต่อไป

๑๐.๓ ความพร้อมด้านทรัพยากร

มีการเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากร ต้องมีความพร้อมด้านบุคลากรนักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย ด้านระบบงาน และความพร้อมด้านระบบฐานข้อมูลและสารสนเทศที่ใช้สำหรับการวิจัย บุคลากรที่สนับสนุนการวิจัยต้องมีความรู้และมีจำนวนเพียงพอในการประสานงาน ระบบงานต่างๆ จะต้องมีความคล่องตัวที่เอื้อให้นักวิจัยสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบฐานข้อมูลการวิจัยในปัจจุบันยังมีลักษณะกระจัดกระจายและไม่ทันสมัย ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการวิจัยในอนาคต จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลและสารสนเทศการวิจัยที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบสารสนเทศและฐานข้อมูลดังกล่าวในขอบเขตที่กำหนด มีการเชื่อมโยงกับฐานข้อมูลการวิจัยขององค์กรและภาคส่วนอื่นทั้งภายในและภายนอกประเทศ มีการประมวลผลปัญหาและถอดบทเรียนของการดำเนินงานในรูปแบบต่างๆ เพื่อนำไปพัฒนารูปแบบด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุ ต่อไป

๑๐.๔ วัฒนธรรมการวิจัย

สร้างเสริมวัฒนธรรมการวิจัย เช่น ควรส่งเสริมให้ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และองค์กรต่างๆ ได้มีโอกาสร่วมในการทำวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องในเรื่องสังคมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ขั้นตอนการเริ่มต้นการทำวิจัย โดยอาจารย์ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อข้อเสนอการทำวิจัย และการร่วมวิจารณ์และเสนอแนะผลการวิจัย นอกจากนี้การเผยแพร่องค์ความรู้งานวิจัยด้านสังคมผู้สูงอายุไปสู่วงกว้างทั้งในประเทศและระดับสากล

๑๑. แนวทางในการติดตามและประเมินผล

มีการติดตามการประเมินผลของยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงอายุด้วยการบริหารจัดการระบบวิจัย เพราะสามารถเป็นกลไกในการติดตามประเมินผลนโยบายอย่างเป็นระยะและต่อเนื่อง เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาหรือข้อติดขัดได้อย่างทันที่ รวมทั้งกลไกดังกล่าวจะต้องสร้างดุลยภาพระหว่างคุณภาพของงานและความคล่องตัวในการดำเนินงานวิจัยด้วย